

अनुसूची-२
(दफा ४ तथा अनुसूची-१ को भाग-१ सँग सम्बन्धी)

सभापोखरी गाउँपालिका

बाह्रविसे, संखुवासभा

कोशी प्रदेश, नेपाल

सभापोखरी गाउँपालिकाको राजपत्र

बर्ष : ७ अंक:२ सभापोखरी, २०८० साल माघ २३ गते मंगलबार

भाग- १

सभापोखरी गाउँपालिका द्वारा प्रकाशित

वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन ऐन, २०८०

१२ औँ गाउँ सभाबाट पारीत मिति : २०८० पौष २९ गते
प्रमाणिकरण मिति: २०८०/१०/२३

वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन ऐन, २०८०

प्रस्तावना :

यस सभापोखरी गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र स्वच्छ र स्वास्थ्य वातावरणमा बाँच्न पाउने संविधान प्रदत्त नागरिकको मौलिक हक तथा अधिकारको संरक्षण गर्न, विभिन्न किसिमका प्राकृतिक स्रोत साधनको समुचित उपयोग एवं दिगो व्यवस्थापन गर्न, वातावरण, संस्कृति र विकास बीच सन्तुलन कायम गर्न र वातावरण संरक्षण सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान तथा असल अभ्यासहरूलाई जीवन्त राख्न, स्थानीय तह, स्थानीय समुदाय तथा संघसंस्थाका माध्यमबाट वातावरण र प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र सदुपयोग गर्न वाञ्छनयि भएकाले,

नेपालको संविधानको धारा २२१ बमोजिम अनुसूची ८ र अनुसूची ९ मा उल्लेखित वातावरण, प्राकृतिक स्रोत र जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय तहको अधिकार कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ बमोजिम सभापोखरी गाउँपालिकाको १२ औँ गाउँसभाले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद- १ प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :** (१) यस ऐनको नाम सभापोखरी गाउँपालिकाको "वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन ऐन, २०८०" रहेको छ ।

(२) यो ऐन सभापोखरी गाउँपालिकाको स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरेको मिति देखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा :** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "ऐन" भन्नाले "वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन ऐन, २०८०" सम्झनु पर्छ ।

(ख) "गाउँपालिका" भन्नाले सभापोखरी गाउँपालिका सम्झनु पर्छ ।

(ग) "कार्यपालिका" भन्नाले सभापोखरी गाउँपालिकाको कार्यपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

(घ) "अनुकुलन" भन्नाले जलवायू परिवर्तनको असर र सम्भाव्य जोखिमको आँकलन गरी परिवर्तित जलवायू सुहाउँदो अनुकुल हुने गरी रुपान्तरण गर्ने तथा थप हानी नोक्सानी रोकथाम वा न्यूनिकरण गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(ङ) "उत्सर्जन" भन्नाले कुनै निश्चित क्षेत्रबाट निश्चित समय अवधिमा वातावरणमा हरितगृह ग्याँस वा अन्य कुनै ग्याँस वा धुवाँ निष्कासन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(च) "जोखिमपूर्ण फोहर" भन्नाले प्राकृतिक वातावरणमा हास ल्याउने र मानव तथा अन्य प्राणीको स्वास्थ्यमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने विभिन्न रुपमा निष्काशित वस्तु, पदार्थ तथा रेडियो विकिरणलाई सम्झनु पर्छ ।

(छ) "जैविक विविधता" भन्नाले पारिस्थितिकीय प्रणाली (इको सिस्टम) को विविधता, प्रजातिय विविधता (स्पेसिज डाइभर्सिटी) तथा वंशाणुगत विविधता (जेनेटिक डाइभर्सिटी) सम्झनु पर्छ ।

(ज) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा कार्यविधिमा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(झ) "निष्काशन" भन्नाले ध्वनि, ताप वा फोहरमैला फाल्ने, थुपार्ने, वा निष्काशन गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

- (ज) **"परिषद"** भन्नाले दफा ३५ बमोजिमको स्थानीय वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन परिषद सम्झनु पर्छ ।
- (ट) **"स्थानीय संघसंस्था"** भन्नाले स्थानीय समुदायले आफ्नो क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोत र यस सम्बद्ध सामाजिक/सांस्कृतिक अभ्यासको संरक्षण र सदुपयोग समेतको उद्देश्यले स्थापना र सञ्चालन गर्दै आएका संघसंस्था र परम्परागत संस्था समेतलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ठ) **"प्रदूषण"** भन्नाले फोहरमैला, रसायन, ध्वनि वा विद्युतीय, विद्युतीय-चुम्बकीय तरंगका कारण वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले परिवर्तन गरी वातावरणमा उल्लेखनीय ह्रास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानि नोकसानी पुऱ्याउने क्रियाकलाप सम्झनु पर्छ ।
- (ड) **"प्रस्ताव"** भन्नाले विद्यमान वातावरणीय अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन सक्ने किसिमको स्थानीय सरकार वा स्थानीय कानून बमोजिम सञ्चालन गरिने वा अनुमति प्राप्त विकास कार्य, भौतिक क्रियाकलाप वा भू-उपयोगको परिवर्तन गर्ने कुनै योजना, आयोजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा तयार गरिएको प्रस्ताव सम्झनु पर्छ ।
- (ढ) **"प्रस्तावक"** भन्नाले प्रस्तावको स्वीकृतिको लागि निवेदन दिने र त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न स्वीकृति प्राप्त व्यक्ति, सरकारी, अर्ध सरकारी वा गैर सरकारी निकाय वा संस्था सम्झनु पर्छ ।
- (ण) **"वन"** भन्नाले पूर्ण वा आंशिक रूपमा रुख वा बुट्यानले ढाकिएको क्षेत्र सम्झनु पर्छ र सो शब्दले सामुदायिक वन लगायतका समुदायमा आधारित वन र प्रथाजनित संस्थाले परम्परागत रूपमा व्यवस्थापन गर्दै आएका प्रथाजनित वन र पारिवारिक निजी वनलाई समेत जनाउँछ ।
- (त) **"वन पैदावार"** भन्नाले वनमा रहेका वा पाइएका वा वनबाट ल्याइएका देहायका पैदावार सम्झनु पर्छ:-
- (१) काष्ठ पैदावार,
 - (२) गैरकाष्ठ वन पैदावार, वा
 - (३) चट्टान, माटो, नदीजन्य र खनिजजन्य पदार्थ ।
- (थ) **"वातावरण"** भन्नाले प्राकृतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक प्रणालीहरु, आर्थिक तथा मानवीय क्रियाकलापहरु र यीनको अवयवहरु तथा ती अवयवहरुको बिचको अन्तरक्रिया तथा अन्तर सम्बन्ध सम्झनु पर्छ ।
- (द) **"वातावरणीय अध्ययन"** न्नाले कुनै प्रस्तावको कार्यान्वयन गर्दा त्यसबाट वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभाव निराकरण वा न्यूनिकरण गर्नको लागि अवलम्बन गरिने उपायका सम्बन्धमा गरिने संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण सम्झनु पर्छ ।
- (ध) **"सम्पदा"** भन्नाले गाँउपालिका/नगरपालिका क्षेत्र भित्र रहेका प्राकृतिक, सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक, वैज्ञानिक, आध्यात्मिक, सौन्दर्यपरक वा प्रथाजनित र सामाजिक दृष्टिबाट महत्वपूर्ण मानिने कुनै पनि वस्तु, भौतिक संरचना स्थान, वनस्पति तथा जीव जन्तु सम्झनु पर्छ ।
- (न) **"संरक्षण"** भन्नाले वातावरण, जैविक विविधता तथा सम्पदाको सुरक्षा, स्याहार, सम्भार, सम्बर्द्धन, व्यवस्थापन तथा सदुपयोग सम्झनु पर्छ ।
- (प) **"विशेष क्षेत्र"** स्थानीय तहको वन ऐन को दफा ४ अनुसार गाउँ कार्यपालिकाले क्षेत्र निर्धारण गरी वातावरण तथा जैविक-सांस्कृतिक सम्पदा संरक्षणका लागि निर्धारण गरेको विशेष क्षेत्रलाई बुझाउँछ ।
- (फ) **"सामुदायिक वन"** भन्नाले संघीय वन ऐन बमोजिम उपभोक्ता समूहलाई सामुदायिक वनको रूपमा हस्तान्तरण गरिएको वनलाई सम्झनु पर्छ ।
- (ब) **"सिससार"** भन्नाले भूमिगत जलस्रोत वा वर्षातका कारण पानीको परिणाम रहने वा प्राकृतिक वा मानव निर्मित, स्थायी वा अस्थायी जमेका वा वगेका, स्वच्छ वा नुनिलो पानी भएको धापिलो जमिन, दलदले जमिन, नदीबाट प्रभावित जमिन, ताल, पोखरी, जलभण्डार क्षेत्र र यहि प्रकृतिका कृषि जमिन समेतलाई सम्झनु पर्छ ।
- (भ) **"खुल्ला क्षेत्र"** भन्नाले मानिसहरु जमघट हुन सक्ने, विभिन्न कार्यक्रम र पर्व मनाउन सक्ने, सार्वजनिक हित तथा विपद् व्यवस्थापनमा समेत सहयोग पुग्ने गरी सुरक्षित गरिएको खुल्ला स्थल सम्झनु पर्छ ।

- (म) "जलवायू परिवर्तन" भन्नाले लामो समयको अन्तरालमा प्राकृतिक रूपमा हुने जलवायूको उतारचढावका अलावा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा मानवीय क्रियाकलापले वायुमण्डलको बनोटमा हुने फेरवदलका कारण पृथ्वीको जलवायूमा क्रमशः देखा पर्ने परिवर्तन सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद - २ वातावरण संरक्षण

३. वातावरण संरक्षण गर्नु पर्ने :

- (१) आफ्नो क्षेत्राधिकार क्षेत्र भित्र वातावरण संरक्षण गर्ने प्रमुख जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।
- (२) वातावरण संरक्षण, प्रवर्द्धन र वातावरणमैत्री समाज निर्माणमा योगदान गर्नु सबै नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।

४. वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्ने :

(१) प्रचलित भू-उपयोग सम्बन्धी कानून समेतलाई मध्यनजर गरी गाउँपालिकाभित्र वातावरणीय तथा जैविक-सांस्कृतिक सम्पदाको दृष्टिकोणले संरक्षण आवश्यक रहेको क्षेत्र पहिचान गरी त्यस्तो क्षेत्रलाई कार्यपालिकाबाट निर्णय गरी वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(२) कुनै भौतिक पूर्वाधार निर्माण कार्यले वातावरण नोक्सान हुन सक्ने जोखिम रहेमा संघ र प्रदेशका सम्बन्धित निकायसंग समन्वय गरी कार्यपालिकाले उक्त क्षेत्र विशेषलाई वातावरण संरक्षण गर्ने उद्देश्यले खुल्ला वा हरियाली क्षेत्रको रूपमा तोक्न सक्नेछ ।

(३) कुनै क्षेत्र वा स्थान विशेषमा अत्यधिक वातावरणीय प्रदूषण, भूःस्खलन, प्राकृतिक सम्पदाको अत्यधिक दोहन वा प्राकृतिक विपत्ति हुन गई जनस्वास्थ्य वा वातावरणमा नकारात्मक प्रभाव परेको वा पर्ने सम्भावना देखिएको अवस्थामा कार्यपालिकाले प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी त्यस्तो क्षेत्र वा स्थानलाई वातावरणीय दृष्टिले संवेदनशील क्षेत्र तोक्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१), (२) र (३) बमोजिम घोषणा गरिएको वातावरण संरक्षण विशेष क्षेत्र, खुल्ला वा हरियाली क्षेत्र र संवेदनशील क्षेत्रको व्यवस्थापन तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा कार्यपालिकाले आवश्यकता अनुसार संघ र प्रदेशसँग समन्वय गरी उपभोक्ता समूह वा स्थानीय समुदायका संघ संस्थालाई आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

५. सम्पदाको संरक्षण गर्नु पर्ने :

(१) गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका सम्पदाको संरक्षण गर्नु गाउँपालिका, स्थानीय संघसंस्था, नागरिक र सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) सम्पदाको संरक्षणका लागि कार्यपालिकाले नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार, स्थानीय संघसंस्था र सामुदायिक वन लगायतका स्थानीय समुदायसँग समन्वय तथा साझेदारी गर्न सक्नेछ ।

६. वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्ने :

(१) वातावरण संरक्षण सम्बन्धी प्रचलित कानून तथा मापदण्ड बमोजिम प्रस्तावकले वातावरणमा प्रभाव पार्ने विकास निर्माण सम्बन्धी प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रस्तावकले यस गाउँपालिकाको अधिकारक्षेत्र भित्र पर्ने विषयसँग सम्बन्धित विकास निर्माण सम्बन्धी कार्य वा आयोजना सम्बन्धी प्रस्तावको संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रतिवेदन स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकाले तोकेको शाखा वा निकाय वा समिति समक्ष पेश गर्नुपर्नेछ ।

(३) प्रस्तावकले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन पेश गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्ने क्रममा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव र त्यसको न्यूनिकरणको लागि अपनाउन सकिने विभिन्न विकल्पहरूको विस्तृत विप्लेषण गरी त्यस्ता विकल्प मध्ये प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त हुने विकल्प र सो विकल्प कार्यान्वयन गर्न सकिने आधार र कारण सहित सिफारिस गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिमको संक्षिप्त वातावरणीय प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण स्वीकृति सम्बन्धी प्रक्रिया नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(५) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनबाट वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने नदेखिएमा कार्यपालिकाले तोकेको निकायले आवश्यकता अनुसार प्रस्तावकले पालना गर्नु पर्ने शर्त तोकी त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नेछ ।

(६) कार्यपालिकाले तोकेको निकायले उपदफा (२) बमोजिमको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन जाँचबुझ गर्दा त्यस्तो प्रस्तावको थप वातावरणीय अध्ययन गर्न पर्ने देखिएमा वातावरणीय मूल्याङ्कन गर्न गराउन आदेश दिन सक्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम दिइएको आदेश बमोजिम प्रस्तावकले थप अध्ययन गरि सोको प्रतिवेदन प्रदेश कानूनले तोकेको निकाय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

(८) यस ऐन बमोजिम कुनै प्रस्तावको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्नु पूर्व सम्बन्धित निकायबाट कार्यसूची स्वीकृत गर्नु पर्नेछ ।

(९) वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित संघीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

(१०) यस दफामा जुन सुकै कुरा लेखिएको भएता पनि गाउँपालिका आफैँ प्रस्तावकको रुपमा संलग्न भएको अबस्थामा त्यस्तो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन प्रदेश कानून बमोजिम प्रदेशस्तरको निकायबाट स्वीकृत गराउनु पर्नेछ ।

७. **मापदण्ड र गुणस्तर कायम गर्नुपर्ने** : प्रस्तावकले यस ऐन बमोजिम वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्दा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड एवं गुणस्तर कायम हुने गरी संघीय वातावरण कानूनमा निर्धारित ढाँचामा तयार गर्नु पर्नेछ ।

८. **वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्ने** : (१) प्रस्तावकले प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्नु अगाडि संघीय वातावरण कानूनमा निर्धारण गरिए अनुसार वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्नु पर्नेछ ।

(२) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम वातावरणीय व्यवस्थापन योजना तयार गर्दा वातावरणीय प्रतिकूल प्रभाव न्यूनिकरणका उपायहरू मध्ये कुन कुन उपायहरू आयोजना निर्माणको क्रममा र कुन कुन उपायहरू आयोजना सम्पन्न भए पछि वा आयोजना कार्यान्वयनको क्रममा अवलम्बन गर्ने हो सो बारेमा उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(३) प्रस्तावकले उपदफा (१) बमोजिम तयार गरेको वातावरणीय व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनका लागि स्पष्ट कार्ययोजना बनाई प्रभावित स्थानीय समुदायका उपभोक्ता समूहहरू मार्फत कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ र सो को प्रगति विवरण आयोजना कार्यान्वयन शुरू भएपछि प्रत्येक छ महिनामा गाउँपालिका समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

९. **प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न नहुने** : (१) यो ऐन प्रारम्भ भएपछि कसैले पनि कार्यपालिकाले तोके बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत नगराई कार्यान्वयन गर्न गराउनु हुँदैन ।

(२) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन हुने प्रस्तावहरू सम्बन्धी कार्यविधि प्रचलित संघीय तथा प्रादेशिक कानून बमोजिम हुनेछ ।

(३) संघीय तथा प्रादेशिक कानून बमोजिम वातावरणीय परीक्षण वा वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन सम्बन्धमा सम्बन्धित संघीय तथा प्रादेशिक निकायसँग समन्वय गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको वातावरण विषय सम्बन्धी शाखाको हुनेछ ।

१०. **रोक लगाउन सक्ने** : (१) कसैले पनि यस ऐन र प्रचलित कानूनले तोके बमोजिमको निकायबाट स्वीकृति नलिई वा स्वीकृति भए भन्दा विपरीत हुने गरी कार्यान्वयन गरेमा कार्यपालिकाले त्यस्तो प्रस्ताव कार्यान्वयनमा रोक लगाउन वा रोक लगाउनको लागि प्रदेश सरकार तथा संघीय मन्त्रालय वा स्वीकृत गर्ने निकायमा सिफारिस गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गर्न रोक लगाइएकोमा त्यसरी रोक लगाइएको कारणबाट क्षति पुग्न गएमा प्रस्तावकले सो बापत कुनै किसिमको क्षतिपुर्तिको लागि दाबी गर्न पाउने छैन ।

११. अनुकूलन योजना बनाउन सक्ने : (१) जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर न्यूनीकरण र सम्भावित जोखिमबाट बच्नका लागि कार्यपालिकाले आफै वा कार्यपालिको सहयोगमा स्थानीय समुदायले अनुकूलन योजना बनाई कार्यान्वयन गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुकूलन योजना बनाउँदा जलवायु परिवर्तनको असरबाट वढी जोखिममा पर्ने आदिवासी जनजाति, दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक र आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

(३) कार्यपालिकाले विकास आयोजना तर्जुमा गर्दा जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल असर तथा जोखिमको व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड बमोजिम जोखिममा परेका समुदाय र जेखिम क्षेत्रको प्राथमिकीकरण गर्नुपर्नेछ ।

१२. हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण कार्यहरू गर्न सक्ने : (१) गाउँपालिकाले हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्न आफै वा स्थानीय समुदायका संघ संस्था वा परम्परागत संस्था मार्फत आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) हरितगृह ग्याँस उत्सर्जन न्यूनीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

१३. प्रदूषण रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने : (१) कसैले पनि प्रचलित मापदण्ड विपरित वा जनजीवन, जन-स्वास्थ्य, वातावरण र संरक्षण क्षेत्रमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पार्ने गरी प्रदूषण सृजना गर्न वा गराउन हुँदैन ।

(२) तोकिएको मापदण्ड विपरित कुनै यान्त्रिक साधन, औद्योगिक प्रतिष्ठान, होटल रेष्टुरेण्ट वा अन्य ठाउँ वा मालसामान वा वस्तुबाट ध्वनि, ताप, रेडियोधर्मी विकिरण, तरङ्ग वा फोहरमैला वा दुषित पानी निष्काशन गर्न गराउन हुँदैन ।

(३) उपदफा (१) विपरीत कसैले कुनै कार्य गरी वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव पारेको देखिएमा गाउँपालिकाले तत् सम्बन्धमा आवश्यक शर्तहरू तोक्न वा त्यस्तो कार्य गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन सक्नेछ ।

(४) कुनै किसिमको पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोगबाट वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल प्रभाव परेको वा पर्ने देखिएमा प्रदेश र संघीय सरकारलाई सो को जानकारी गराई गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी त्यस्तो पदार्थ, इन्धन, औजार वा संयन्त्रको प्रयोग, उत्पादन, विक्री वितरण, भण्डारणमा बन्देज लगाउन सक्नेछ र आवश्यक कारवाहीका लागि सिफारिस गर्नेछ ।

(५) प्रदूषणको रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१४. प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्ने : (१) वातावरण संरक्षण तथा प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन गाउँपालिकाले संघीय सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी आवश्यकता अनुसार विभिन्न प्रयोगशालाहरू स्थापना गर्न वा संघ र प्रदेशले स्थापना गरेका वा नेपाल सरकारले मान्यता दिएको कुनै प्रयोगशालालाई सो कामको लागि तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थापना गरिएका वा तोकिएका प्रयोगशालाको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१५. नमुना संकलन गर्न दिनुपर्ने : कुनै पनि उद्योग, कारखाना, यन्त्र, सवारी साधन आदिबाट सृजना वा निष्काशन हुने वा हुन सक्ने प्रदूषण, ध्वनि, ताप तथा फोहरमैलाको अध्ययन, परीक्षण वा विश्लेषण गर्नका लागि सम्बन्धित व्यक्ति

वा संस्थाले गाउँपालिकाबाट अधिकारप्राप्त व्यक्ति वा संस्थालाई आवश्यकता अनुसार त्यस्ता वस्तु वा पदार्थको नमूना संकलन गर्न दिनु पर्नेछ ।

१६. वातावरण निरीक्षकको नियुक्ति गर्न सक्ने : (१) गाउँपालिकाभित्र प्रदूषण कम गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने तथा स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसार गर्नुपर्ने कामहरू प्रभावकारी रूपले गर्न गराउन, वातावरण संरक्षण सम्बन्धि प्रचलित मापदण्डको पालना भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्न कार्यपालिकाले नेपाल सरकारबाट मान्यताप्राप्त शैक्षिक संस्थाबाट वातावरण वा सोसँग सम्बन्धित विषयमा कम्तिमा स्नातक हासिल गरेको व्यक्तिलाई प्रचलित कानून बमोजिम निर्धारित मापदण्ड र प्रक्रिया पुरा गरी वातावरण निरीक्षक नियुक्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको निरीक्षक नियुक्त नगरेको अवस्थामा उक्त कार्यहरू गर्नका लागि गाउँपालिकाले आफ्नो सम्बन्धित कर्मचारीलाई तोक्न सक्नेछ ।

१७. वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार : (१) वातावरण निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा प्रचलित संघीय र प्रदेश कानून तथा मापदण्ड बमोजिम प्रदूषण कम गर्ने, हटाउने वा नियन्त्रण गर्ने कार्य भए नभएको निरीक्षण गर्ने,

(ख) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा प्रचलित कानून र मापदण्ड विपरीत कुनै ठाउँबाट प्रदूषण निष्काशन सम्बन्धी नकरात्मक कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा निरीक्षण गर्ने,

(ग) स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा तोकिएका सर्त बमोजिम काम भए नभएको सम्बन्धमा स्थलगत जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने,

(घ) खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम गरिएको जाँचबुझ तथा निरीक्षण प्रतिवेदन तोकिएको अधिकारी समक्ष पेश गर्ने,

(ङ) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने,

(२) उपदफा (१) को खण्ड (क), (ख) र (ग) बमोजिम निरीक्षण गर्ने सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकलाई पूर्व सूचना दिई कुनै घर, जग्गा, भवन, कारखाना, उद्योग, सवारी साधन, औद्योगिक संयन्त्र, औजार, मेशिनरी, जीव, वस्तु, अभिलेख, कागजात वा अन्य मालसामान वा वस्तुहरूको निरीक्षण, परीक्षण वा जाँचबुझ गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षणको सिलसिलामा वातावरण निरीक्षकले माग गरेको विवरण वा जानकारी उपलब्ध गराई आवश्यक सहयोग गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) वातावरण निरीक्षकको अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

१८. वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्ने : (१) गाउँपालिकाले वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले वातावरण संरक्षण योजना तर्जुमा गर्दा वातावरण संरक्षण, जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन, दीगो उपयोग र वातावरणीय र जैविक विविधताका स्रोतहरूको परम्परागत र स्थानीय अभ्यासहरूलाई समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण योजना बनाउँदा आदिवासी जनजाति, दलित, महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक र आर्थिक रूपमा विपन्न समुदायलाई विशेष प्राथमिकता दिनुपर्नेछ ।

(४) वातावरण संरक्षण योजनामा समावेश गर्नुपर्ने विषयवस्तु वातावरण संरक्षणसम्बन्धी संघीय कानूनमा तय गरे बमोजिम हुनेछ ।

१९. सहूलियत तथा सुविधा प्रदान गर्न सक्ने : वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षणमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने कुनै उद्योग, व्यवसाय, प्रविधि वा प्रक्रियालाई प्रोत्साहित गर्न कानून बमोजिम प्रदान गरिएको सहूलियत तथा सुविधाको अतिरिक्त गाउँपालिकाले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी सहूलियत तथा सुविधा प्रदान गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-३

जैविक विविधता संरक्षण

२०. जैविक विविधताको संरक्षण गर्नुपर्ने : (१) आफ्नो क्षेत्रभित्रको जैविक विविधताको संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको हुनेछ ।

(२) गाउँपालिकाले जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धी कार्यहरू सम्बन्धित क्षेत्रका सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह वा स्थानीय समुदाय वा संघसंस्था तथा कृषक समूह मार्फत गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम जैविक विविधताको संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम गर्दा संघीय तथा प्रदेशको कानून तथा मापदण्ड प्रतिकूल नहुने गरी देहाय बमोजिम गर्नु पर्नेछ,-

(क) कृषिजन्य जैविक विविधता संरक्षण:

(१) विकासका कार्यक्रमहरू संचालन गर्दा कृषि जैविक विविधताको संरक्षणलाई विशेष महत्व दिने,

(२) जैविक विविधता, वातावरण र मानव स्वास्थ्यमा नकारात्मक प्रभाव पार्न सक्ने जोखिम भएका जि.एम.ओ. तथा त्यसका उत्पादनलाई आवश्यकता अनुसार नियन्त्रण वा निषेध गर्ने,

(३) कृषि पर्यावरणीय सेवाहरूको दिगो परिचालनको लागि पराग सेचक तथा अन्य पर्यावरणीय सेवा प्रदान गर्ने जीवहरू सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, अनुगमन गरी संरक्षणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,

(४) आदिवासी समुदायको परम्परागत ज्ञान सीप र अभ्यासको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने ।

(ख) सिमसार तथा पोखरी संरक्षण:

(१) स्थानीय समुदाय र परम्परागत संस्थाको सहभागितामा उनीहरूको हितका लागि आफ्नो क्षेत्रका सिमसार र पोखरीको पहिचान गर्दै सो को संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने;

(२) स्थानीय सामुदायिक सहभागितामा आधारित सिमसार तथा पोखरी व्यवस्थापनको माध्यमद्वारा सिमसारको स्रोतहरूमाथि समन्यायिक अवसर र पहुँच सुनिश्चित गर्दै बुद्धिमत्तापूर्ण प्रयोगको अवधारणालाई सार्थक तुल्याउने;

(३) आदिवासी जनजाति र स्थानिय समुदायलाई संलग्न गराउँदै सिमसार र रैथाने पोखरीको संरक्षण र व्यवस्थापनका कार्यहरूलाई प्रभावकारी बनाउने;

(४) वर्तमान र भावी पुस्ताको फाइदाका लागि प्राकृतिक स्रोत संरक्षण गर्न स्थानीय समुदायको हित हुने खालका आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक विकासका कार्यक्रम संचालन गर्ने,

(५) सिमसारमा आश्रित सङ्कटापन्न जीवजन्तु, जलचर, सापेक्षिक जङ्गली जनावर तथा अन्य जल आश्रित अनुवांशिक स्रोतको संरक्षण गर्ने,

(६) वातावरणीय असर न्यून हुने गरी सिमसार क्षेत्र र पोखरीहरूमा वातावरण अनुकूल पर्यापर्यटनको विकास गर्दै प्राप्त लाभलाई यथासम्भव सिमसारको व्यवस्थापन र स्थानीय जनसमुदायको हितमा परिचालन गर्ने,

(७) सिमसार तथा पोखरी संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि तयार गरिने कार्ययोजनाहरूमा आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,

(८) सिमसार क्षेत्र र पोखरीमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको अनुभव, अभ्यास, सीप र ज्ञानको संरक्षण गर्दै सोही आधारमा सिमसारको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न प्रश्रय दिने,

(९) सिमसार र पोखरी व्यवस्थापनामा देखा पर्ने समस्याहरूको पहिचान गरी समुदाय स्तरमै समाधानको उपायहरूको खोजी गर्न सामुदायिक सहमतिका आधारमा व्यवस्थापन कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने गराउने,

- (१०) सिमसार र पोखरी व्यवस्थापन योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि स्थापना हुने परम्परागत संस्था र उपभोक्ता समूहमा सहभागितामूलक र समानुपातिक समावेशी प्रतिनिधित्व गराउन आवश्यक प्रवन्ध गर्ने,
- (११) सिमसारमा आश्रित आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायलाई सिमसारबाट प्राप्त हुने लाभको न्यायोचित बाँडफाँडका लागि आवश्यक व्यवस्था गर्ने,
- (४) जैविक विविधता संरक्षण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून र मापदण्ड बमोजिम हुनेछ ।

२१. जैविक विविधताको अभिलेखीकरण गर्नु पर्ने : (१) गाउँपालिकाले सम्बन्धित निकाय, स्थानीय समुदाय वा परम्परागत संस्था र अन्य सम्बन्धित संघ संस्थाको सहभागितामा आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र अवस्थित जैविक विविधताको वस्तुस्थिति र विवरणको अभिलेखीकरण व्यवस्थित रूपमा राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अभिलेखीकरण जैविक विविधता सम्बन्धी निर्देशिका बनाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप अद्यावधिक राख्ने जिम्मेवारी कार्यपालिकाको हुनेछ ।

(३) जैविक विविधताको अभिलेखीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

२२. आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायको परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास आदिको संरक्षण: (१) जैविक विविधताको सम्बन्धमा आदिवासी जनजाति वा स्थानीय समुदायको सामुहिक रूपमा रहेको परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास आदिको पहिचान, अभिलेखीकरण तथा संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी कार्यपालिकाको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यासलाई संरक्षण र जीवन्त दिँदै भावि पुस्तामा हस्तान्तरण गर्दै लानको लागि सम्बन्धित परम्परागत संस्था वा स्थानीय समुदायसंगको सहकार्यमा कार्यपालिकाले बिशेष योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नेछ र सोको अभिलेखीकरण संघीय कानूनमा निर्धारण गरिए बमोजिम व्यवस्थित रूपमा राख्नुपर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायको गाउँपालिका क्षेत्र भित्रको कुनै भैतिक वातावरणसंग सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक, परम्परागत लगायतका कारणले घनिष्ट र गहन सम्बन्ध रही सामुदायिक रूपमा सुशासन र व्यवस्थापन गरी स्थानीय प्रकृति संरक्षणमा समेत योगदान पुर्याई रहेको विशेष क्षेत्रलाई कार्यपालिकाले दफा ४ को अधिनमा रही आदिवासी जनजाति तथा स्थानीय समुदायद्वारा संरक्षित जैविक-सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र निर्धारण गर्न सक्नेछ ।

(४) यस स्थानीय तहको क्षेत्र भित्र रहेका वनस्पतिहरूको संरक्षण र सदुपयोगका लागि आदिवासी जनजाति वा स्थानीय समुदायले सामुदायिक आलेख (कम्यूनीटि प्रोटोकल) बनाउन सक्नेछन् र उक्त सामुदायिक आलेखको पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

परिच्छेद - ४

वन र सार्वजनिक जग्गा संरक्षण तथा व्यवस्थापन

२३. वन, वन पैदावार तथा वन्यजन्तुको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने : (१) आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रको वन, वन पैदावार तथा वन्यजन्तुको संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी गाउँपालिकाको सहयोगमा सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, स्थानीय समुदाय, परम्परागत संस्था र निजी वनवालाहरूको हुनेछ ।

(२) वन, वन पैदावार र वन्यजन्तुको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा सहयोग गर्नु नागरिकको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) वन तथा वन पैदावार संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा गाउँपालिकाले संघीय र प्रदेश कानूनको अनुकूल हुने गरी देहाय बमोजिम गर्नुपर्नेछ ।

(क) संघ तथा प्रदेश र डिभिजन वन कार्यालय तथा अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, स्थानीय समुदाय र परम्परागत संस्थाको सहभागितामा आफ्नो सिमाभित्रका सामुदायिक

वन, प्रथाजनित वन, पारिवारिक निजी वन र कृषि वनको संरक्षण र व्यवस्थापन गरी वनमा आधारित उद्यम र पर्यापर्यटन कार्यक्रमहरू समेत संचालन गर्ने,

- (ख) वन व्यवस्थापनमा संलग्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, समुदायमा आधारित अन्य वन उपभोक्ता समूह र परम्परागत संस्थाको प्राविधिक, व्यवस्थापकीय र संस्थागत क्षमता विकासमा प्राथमिकता दिने,
- (ग) वनसँग सम्बन्धित प्राविधिक सेवालाई प्रभावकारी बनाउनुका अतिरिक्त क्षमता विकासको लागि उत्प्रेरणात्मक अवसरहरू सिर्जना गर्ने,
- (घ) आदिवासी जनजाति र स्थानीय समुदायमा रहेको वनजन्य, जडिबुटी तथा वनस्पति उपयोग सम्बन्धी परम्परागत ज्ञान, सीप, अभ्यास र चिकित्सा पद्धतिलाई आधुनिक विज्ञानसँग संयोजन गर्दै उन्नत प्रकारको ज्ञान, सीप र उत्पादनका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्ने,
- (ङ) वन्यजन्तु र वनस्पतिको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्न संघ, प्रदेश र इलाका डिभिजन वन कार्यालय र अन्य सम्बन्धित निकायहरूसँगको समन्वयमा सम्बन्धित समुदाय मार्फत स्थानीय स्तरका प्राणी उद्यान तथा वनस्पति उद्यान लगायतका पर्यापर्यटन सम्बन्धी पूर्वाधार स्थापना र सञ्चालन गर्ने,
- (च) वन पैदावार संकलनमा दिगोपना र प्रभावकारिताका लागि परम्परागत ज्ञान र आधुनिक तथा दिगो प्रविधिहरूको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- (छ) दिगो वन व्यवस्थापनको मापदण्ड अनुरूप सबै वन व्यवस्थापनमा सामाजिक, आर्थिक र वातावरणीय दृष्टिले दीगोपना सुनिश्चित गर्ने,
- (ज) संघ तथा प्रदेशको समन्वयमा संरक्षण क्षेत्र, सिमसार क्षेत्र तथा वन व्यवस्थापन पद्धतिहरूबाट पर्यापर्यटन प्रवर्द्धन गर्न योगदान पुऱ्याउने,
- (झ) वन, वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधता र जलाधार क्षेत्रको संरक्षण, पुनःस्थापना र दिगो उपयोग गर्न आवश्यक योजना बनाई वन उपभोक्ता समूह र स्थानीय परम्परागत संस्था मार्फत कार्यक्रम संचालन गर्ने,
- (ञ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका जलचर र सो सम्बन्धी परम्परागत ज्ञानको संरक्षण गर्ने,
- (ट) संघ तथा प्रदेशसँग समन्वय र सहकार्य गरी गरिवीको रेखामुनि रहेका जनताको गरिवी न्यूनिकरण गर्न वनको संरक्षण र विकास हुने गरी आय आर्जन तथा पर्यापर्यटनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- (ठ) सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहले वन पैदावार विक्री तथा उपयोग गर्न बनाएको वार्षिक कार्ययोजना गाउँपालिकाको कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गराउने,
- (ड) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सार्वजनिक जग्गामा रहेको काठ दाउरा, जराजुरी, दहत्तर बहत्तर आदिको बिक्री गरी प्राप्त रकमलाई वन विकासमा परिचालन गर्ने,
- (ढ) सामुदायिक भू-संरक्षण र सो मा आधारित आय आर्जन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- (ण) संघ तथा प्रदेशको मापदण्डको अधीनमा रही उपभोक्ता समूहहरू वा परम्परागत संस्था मार्फत गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको जडिबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावर सम्बन्धी सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन, प्रशोधन र वजार व्यवस्थापन गर्ने ।

२४. सार्वजनिक जग्गामा वन विकास सम्बन्धी व्यवस्था : (१) कार्यपालिकाले प्रचलित नेपाल कानून तथा यस ऐनको अधीनमा रही सार्वजनिक जग्गामा वनको विकास, संरक्षण, व्यवस्थापन गर्न र वन पैदावरको उपयोग तथा बिक्री वितरण गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका कार्यहरू सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह वा स्थानीय सामुदायिक तथा परम्परागत संस्था मार्फत पनि गर्न सकिनेछ ।

(३) कार्यपालिकाले सडक, नहर र बाटो किनारमा लगाइएको तथा बाटोमा छहारी पर्ने रुखहरू र चौतारा, कुलाको मुहान, धार्मिक स्थल वा त्यस्तै अन्य संवेदनशील ठाउँमा लगाइएका रुखहरूको संरक्षण गर्न तथा जोखिमपूर्ण अवस्थामा प्रचलित नेपाल कानूनको अधीनमा रही हटाउन सक्नेछ ।

- २५. खुल्ला क्षेत्र व्यवस्थापन :** (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका खर्क जग्गा र खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा अभिलेखीकरण गर्नु पर्नेछ ।
 (२) कार्यपालिकाले आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र रहेने खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रमा प्रचलित कानूनको प्रतिकूल नहुने गरी वृक्षारोपण, सम्भार र व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।
 (३) खुल्ला तथा सार्वजनिक क्षेत्रको व्यवस्थापन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून अनुसार हुनेगरी कार्यपालिकाले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।
- २६. जलाधार संरक्षण गर्नु पर्ने :** (१) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका जलाधारको संरक्षण गर्नु यस गाउँपालिका, स्थानीय समुदाय, स्थानीय तथा परम्परागत संघ संस्था, स्थानीय बासिन्दा र सम्बन्धीत निकायको कर्तव्य हुनेछ ।
 (२) कार्यपालिकाले संघीय र प्रदेशको कानून र मापदण्डको अधीनमा रही कार्यविधि बनाई स्थानीय समुदायका माध्यमबाट गाउँपालिका भित्रका जलाधार संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्नेछ ।
 (३) आफ्नो क्षेत्रमा रहेको खानेपानीको मुहानको पहिचान, अभिलेखीकरण, संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी कार्यपालिकाको हुनेछ ।
- २७. नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा वृक्षारोपण :** (१) गाउँपालिका भित्रको नदी किनार, नदी उकास, नहर किनार र सडक किनारमा कार्यपालिकाको अनुमति लिई वृक्षारोपण गर्न सक्नेछ ।
 (२) कार्यपालिकाले वृक्षारोपण सम्बन्धी मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
- २८. पारिवारिक निजी वन दर्ता तथा व्यवस्थापन :** (१) पारिवारिक निजी वन दर्ता गराउन चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले निजी वन दर्ताको लागि डिभिजन वन कार्यालयको सिफारिस सहित कार्यपालिकामा निवेदन दिनु पर्नेछ ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम कुनै निवेदन परेमा आवश्यक जाँचबुझ गरी कार्यपालिकाले निजी वन दर्ता गरी प्रमाणपत्र दिनेछ ।
 (३) व्यवसायिक प्रयोजनका लागि निजी वन वा निजी आवादीमा रहेको वन पैदावरको संकलन तथा ओसारपसार गर्नु परेमा कार्यपालिकाबाट स्वीकृत लिनु पर्नेछ ।
- २९. नर्सरी स्थापना तथा व्यवस्थापन :** (१) संघीय तथा प्रादेशिक कानून प्रतिकूल नहुने गरी, प्रचलित मापदण्ड तथा तोकिएको प्रक्रिया पूरा गरेको सुनिश्चित गरी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र जो कोहीले पनि कार्यपालिकाको अनुमति लिई नर्सरी स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।
 (२) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम सञ्चालन हुने नर्सरीको सम्बन्धमा संघीय तथा प्रादेशिक मापदण्डसँग नबाझिने गरी सञ्चालन तथा पूर्वाधार मापदण्ड निर्देशिका बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
 (३) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र उपदफा (१) बमोजिम स्थापना हुने सबै नर्सरीहरूको कम्तिमा वर्षको एक पटक कार्यपालिकाले निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नुपर्नेछ ।
- ३०. वन क्षेत्रको प्रयोग :** गाउँपालिकाले कुनै विकास आयोजना सञ्चालन गर्दा वन क्षेत्रको प्रयोग गर्नु बाहेक अन्य कुनै विकल्प नभएमा र प्रचलित कानून बमोजिमको वातावरणीय अध्ययनबाट त्यस्तो योजना सञ्चालन गर्दा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने देखिएमा सो आयोजना सञ्चालन गर्न त्यस्तो वन क्षेत्रको जग्गा प्राप्त गर्नको लागि नेपाल सरकार समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।
- ३१. भू-उपयोग योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन :** संघीय तथा प्रदेश कानूनको अधिनमा रही गाउँपालिकाले स्थानीय तहको भू-उपयोग योजना र भूमि व्यवस्थापन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

३२. खनिज पदार्थ संरक्षण सम्बन्धी व्यवस्था : (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका खनिज पदार्थको अवस्था बुझ्न सर्भे तथा खोज गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको सर्भे तथा खोजबाट प्राप्त सूचना तथा तथ्याङ्कको आधारमा प्रचलित नेपालको कानून प्रतिकूल नहुने गरी कार्यपालिकाले खनिज पदार्थको संरक्षण तथा प्रवर्द्धनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

३३. ढुङ्गा, गिटी, वालुवा, माटोको उत्खनन, संकलन, उपयोग, विक्री तथा वितरण सम्बन्धमा : (१) गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्र रहेका ढुङ्गा, गिटी, वालुवा तथा माटोको उत्खनन, संकलन, उपयोग, विक्री तथा वितरण सम्बन्धी व्यवस्था संघीय सरकारको मापदण्ड अनुरूप हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको मापदण्डको अधीनमा रही गाउँपालिकाले आफ्नो छुट्टै मापदण्ड र कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

परिच्छेद-५ संस्थागत व्यवस्था

३४. वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कोषको स्थापना र सञ्चालन : (१) गाउँपालिकामा वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापनका साथै जैविक विविधताको संरक्षण लागि वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कोषको स्थापना हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरु रहने छन् :

- (क) संघ, प्रदेश सरकारबाट वातावरण संरक्षणका लागि प्राप्त रकम,
- (ख) विभिन्न संघ संस्थाबाट प्राप्त रकम,
- (ग) अन्य स्रोतबाट प्राप्त रकम ।

(३) वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन कोषको सञ्चालन गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेको कार्यविधि अनुसार हुनेछ ।

३५. वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन परिषद गठन गर्न सक्ने : (१) वातावरण, जैविक विविधता र प्राकृतिक स्रोत संरक्षण सम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न, नीति योजना निर्माण गर्न, विभिन्न निकायहरु बीच समन्वय गर्न तथा यस ऐन अन्तर्गत अनुगमन तथा निरीक्षण गाउँपालिकामा वातावरण सम्बन्धी विशेषज्ञ सम्मिलित वातावरण संरक्षण तथा प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन परिषद रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको परिषदमा देहाय बमोजिमका अध्यक्ष र सदस्यहरु रहनेछन्;

(क) गाउँपालिका अध्यक्ष	-अध्यक्ष
(ख) उपाध्यक्ष	-सदस्य
(ग) वातावरण समिति संयोजक	-सदस्य
(घ) कार्यपालिकाले छनौट गरेको कार्यपालिकाको एक जना सदस्य	-सदस्य
(ङ) कृषि क्षेत्र हेर्ने कार्यपालिका सदस्य	-सदस्य
(च) प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	-सदस्य
(छ) वन उपभोक्ता समूह, स्थानीय वन उपभोक्ता महासंघ, स्थानीय समुदाय र परम्परागत संस्थाबाट कार्यपालिकाले मनोनित गरेका १ महिला समेत ३ जना	-सदस्य

- (ज) वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोतको क्षेत्रमा काम गरेका विज्ञ मध्येबाट १ महिला सहित ३ जना -सदस्य
 (झ) वातावरण शाखा संयोजक - सदस्य सचिव
 (३) परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य तथा अधिकार गाउँपालिकाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३६. **समितिहरू गठन गर्न सक्ने** : (१) कार्यपालिकाले यो ऐनको उद्देश्य पूर्तिको लागि सम्बन्धित विषयका विशेषज्ञहरू समेत रहेको विभिन्न समितिहरू गठन गर्न सक्नेछन् ।
 (२) उपदफा (१) बमोजिम गठित समितिहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार गाउँ कार्यपालिकाले तोकिए बमोजिम हुनेछ ।
३७. **अनुगमन तथा मूल्यांकन** : (१) यस ऐन अन्तर्गत आवश्यक अनुगमन र मूल्यांकनका कार्यहरू वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषद वा परिषदले तोकेको निरीक्षण समितिहरूबाट गर्नु पर्नेछ ।
 (२) अनुगमन तथा मूल्यांकन सम्बन्धी अन्य व्यवस्था वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण परिषदले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

परिच्छेद-६

कसुर तथा दण्ड सजाय र जरिवाना

३८. **कसुर र दण्ड सजाय** : गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र हुने वन तथा वातावरण र प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी कसुर तथा अपराधमा गरिने दण्ड सजायका लागि वन र वातावरण सम्बन्धी संघीय कानून लागु हुनेछ ।
३९. **कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधि** : गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र हुने वन तथा वातावरणसम्बन्धी कसुरको जाँचबुझ र कार्यविधिका सम्बन्धमा वन तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी संघीय कानून लागु हुनेछ ।
४०. **वातावरणसम्बन्धी कसुरमा जरिवाना** : (१) वातावरण संरक्षण सम्बन्धमा कसैले देहायको कार्य गरेमा कार्यपालिकाले देहाय बमोजिमको जरिवाना गर्नेछः
 (क) संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गराउनु पर्ने प्रस्तावको हकमा त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कार्य गरेमा पाँचलाख रुपैयाँसम्म,
 (ख) प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा दशलाख रुपैयाँसम्म ।
 (२) कसैले उपदफा (१) बमोजिमको कार्य गरेमा कार्यपालिकाले तुरुन्त रोक्यो वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराएमा यस ऐन बमोजिम त्यस्तो प्रतिवेदन स्वीकृत गराउन र त्यस्तो प्रतिवेदन कार्य भएकोमा सो कार्यलाई सुधार गर्न आदेश दिनेछ र यसरी दिइएको आदेश बमोजिम गर्नु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।
 (३) उपदफा (२) दिइएको आदेश बमोजिम कार्य नभएमा कार्यपालिकाले उपदफा (१) बमोजिम गरिएको जरिवानाको दोब्बर जरिवाना गर्नेछ ।
 (४) उपदफा (१) मा उल्लेखित विषय बाहेक कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड विपरीतका कुनै कार्य गरेमा कार्यपालिकाले त्यस्तो कार्य गर्न बन्देज लगाई तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी दुई महिनाभित्र यो ऐन वा यस ऐन बमोजिम बनेको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बमोजिमको कार्य गर्न आदेश दिन सक्नेछ र यसरी दिएको आदेश बमोजिम कार्य नभएमा यस उपदफा बमोजिम गरिएको जरिवानाको तेब्बर जरिवाना लाग्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम दिएको आदेश अनुसारको कार्य नभएमा त्यस्तो कार्यमा बन्देज लगाइनेछ र त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थालाई कालोसूचीमा राख्ने सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही गर्न कार्यपालिकाले सिफारिस सहित संघ र प्रदेश सरकारमा पठाउनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम जरिवाना गर्नु अघि जरिवाना गर्न लागेको व्यक्ति वा संस्था वा आयोजनालाई सफाइ पेश गर्ने मनासिब मौका दिनु पर्नेछ ।

४१. क्षतिपूर्ति : (१) कसैले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, कार्यविधि, निर्देशिका वा मापदण्ड विपरीत प्रदूषण गरेको वा जोखिमपूर्ण फोहर निष्कासन गरेको वा कुनै दुर्घटनाजन्य प्रदूषणका कारणबाट कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कुनै हानी नोक्सानी पुग्न गएमा त्यस्तो कार्यबाट पीडित व्यक्ति वा संस्थाले आफूलाई पुग्न गएको क्षति बापत कार्यपालिका वा संघीय कानूनमा तोकिएको निकायबाट क्षतिपूर्ति भराई पाउन यस पालिका मार्फत वा सोझै सम्बन्धित निकाय समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन तथा जाँचबुझ गर्दा निवेदकलाई हानी नोक्सानी भएको ठहरेमा क्षतिको यकिन गरी त्यसरी हानि नोक्सानी पुऱ्याउने व्यक्ति, संस्था वा प्रस्तावकबाट पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाको कुनै निकाय वा गाउँपालिकाको स्वामित्व र नियन्त्रणमा रहेको संस्थाले प्रदूषण गरी क्षति पुगेको विषयमा परेको निवेदन सम्बन्धमा छानबिन गर्न कार्यपालिकाले मनोनयन गरेको तीन जना विज्ञ रहेको समिति गठन हुनेछ र सो समितिको सिफारिसको आधारमा उपदफा (२) वा (३) बमोजिम क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण गर्ने आधार र अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

४२. निवेदन दिन सक्ने : कसैले यस ऐन विपरित वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदन विपरीत हुने गरी प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा वा यस ऐन विपरित हुने कार्य गरेमा वा गर्न लागेमा कार्यपालिका वा कार्यपालिकाले तोकेको अधिकारी समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ ।

४३. पुनरावेदन : (१) यस ऐन बमोजिम भएको जरिवाना उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले उक्त जरिवाना उपर सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पैंतिस दिनभित्र पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

(२) यस ऐन बमोजिम क्षतिपूर्ति निर्धारण सम्बन्धमा भएको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैंतिस दिन भित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद - ७

विविध

४४. समन्वय र सहजीकरण गर्ने : वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण सम्बन्धि राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक अभियानमा गाउँपालिकाले आवश्यक समन्वय तथा सहयोग गर्नेछ ।

४५. सर्वेक्षण : कार्यपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेको वातावरणीय तथा जैविक विविधता र परम्परागत ज्ञानको वस्तुस्थिति बुझ्न तथा यकिन गर्न आवधिक रूपमा तोकिए बमोजिमको ढाँचामा वातावरणीय तथा जैविक विविधता र परम्परागत ज्ञानको सर्वेक्षण र अभिलेख कायम गर्न सक्नेछ ।

४६. गुनासो व्यवस्थापन : कार्यपालिकाले वातावरण, वातावरण संरक्षण तथा जैविक विविधता सम्बन्धित गुनासो र उजुरीको संकलन गर्ने र त्यसको सम्बोधनको लागि एक अधिकारी तोक्न सक्नेछ ।

४७. **परामर्श लिन सक्ने** : कार्यपालिका वा वातावरण शाखाले यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि सम्बन्धित विषयका संघ संस्था वा विज्ञसँग सल्लाह र परामर्श लिन सक्नेछ ।
४८. **अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्ने** : कार्यपालिकाले यस ऐन अन्तर्गत तोकिएका जिम्मेवारी तथा अधिकार वातावरण शाखामा प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।
४९. **नियम बनाउन सक्ने** : यस ऐनको कार्यान्वयनको लागि कार्यपालिकाले आवश्यक नियम बनाउन सक्नेछ र त्यस्तो नियम गाउँपालिकाको स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन पश्चात लागु हुनेछ ।
५०. **मापदण्ड, निर्देशिका र कार्यविधि बनाउन सक्ने** : यस ऐन कार्यान्वयनको लागि कार्यपालिकाले आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।
५१. **प्रचलित कानून बमोजिम हुने** : यस ऐनमा लेखिए जति कुरामा यसै ऐन बमोजिम र अन्यमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।
५२. **बाझिएमा गर्ने** : यो ऐन वा यस ऐनमा गरिएका व्यवस्थाहरू संघीय तथा प्रदेश कानूनमा गरिएका व्यवस्थाहरूसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म प्रचलित संघीय कानून र प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ ।

आज्ञाले

बुकु प्रसाद आचार्य

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

सभापोखरी गाउँपालिकाको